

УДК 37.035.014.52(477.7)«187/191»

ШЛЯХИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ І ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ХРИСТІЯНСЬКИХ КОНФЕСІЯХ НАРОДІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Красюкова М.М., викладач
кафедри англійської мови

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті на підставі вивчення наукової літератури з порушеної проблеми проаналізовано дослідження науковців щодо висвітлення історичних аспектів, які вплинули на шляхи соціалізації і виховання учнівської молоді у християнських конфесіях народів Північного Приазов'я наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Висвітлено типи навчальних закладів, а також система викладання і предмети, які вивчалися учнівською молоддю у зазначений період. Проаналізовано соціально-економічний вплив на становлення або скорочення різноманітних типів учнівських закладів. У статті розглянуто участь просвітительських товариств, які активно сприяли відкриттю нових навчальних закладів і фінансуванню освіти в регіоні. Проаналізовано процес культурно-освітнього розвитку народів Північного Приазов'я протягом важливого періоду їхнього етногенезу на базі опублікованих джерел та наукової літератури.

Ключові слова: соціалізація, учнівська молодь, виховання, культурно-освітні практики, народи Північного Приазов'я, навчальні заклади, освіта, культурний розвиток.

В статье на основании изучения научной литературы по затронутой проблеме проанализированы исследования ученых по освещению исторических аспектов, которые повлияли на пути социализации и воспитания учащейся молодежи в христианских конфессиях народов Северного Приазовья в конце ХІХ – начале ХХ века. Освещены типы учебных заведений, а также система преподавания и предметы, которые изучались учащейся молодежью в указанный период. Проанализировано социально-экономическое влияние на становление или сокращение различных типов ученических заведений. В статье рассмотрено участие просветительских сообществ, которые активно способствовали открытию новых учебных заведений и финансированию образования в регионе. Проанализирован процесс культурно-образовательного развития народов Северного Приазовья в течение важного периода их этногенеза на базе опубликованных источников и научной литературы.

Ключевые слова: социализация, учащаяся молодежь, воспитание, культурно-образовательные практики, народы Северного Приазовья, учебные заведения, образование, культурное развитие.

Krasiukova M.M. THE WAYS OF SOCIALIZATION AND EDUCATION OF STUDENT YOUTH IN THE CHRISTIAN DENOMINATIONS OF THE PEOPLES OF THE NORTHERN AZOV REGION IN THE LATE XIXth – EARLY XXth CENTURIES

The article analyzes the scientific research of scientists on the coverage of historical aspects influencing the ways of socialization and education of student youth in the Christian denominations of the peoples of the Northern Azov region in the late XIXth – early XXth centuries on the basis of the study of scientific literature on the affected problem. The types of educational institutions, as well as the system of teaching and subjects taught to young people in the specified period are covered. The socio-economic influence on the formation or reduction of various types of pupils' institutions is analyzed. The article reviewed the participation of educational societies, which actively contributed to the opening of new educational institutions and funding education in the region. The process of cultural and educational development of the peoples of the Northern Azov region during the important period of their ethnogenesis on the basis of published sources and scientific literature is analyzed.

Key words: socialization, student youth, education, cultural and educational practices, peoples of the North Azov region, educational establishments, education, cultural development.

Постановка проблеми. У період складних політичних і соціальних умов, що супроводжують розбудову української державності, відродження різноманітних етнічних спільнот нашої країни, відновлення історичної пам'яті та національно-культурних та освітніх традицій є дуже важливим. Отже, звернення до цієї проблеми із точки зору наукового підходу є вкрай важливим завданням, що стоїть перед наукою. Особливий інтерес становить вивчення досві-

ду просвітницької і педагогічної діяльності, набутого етнічними меншинами у справі розбудови національної культури й освіти протягом попередньої історії існування їх на території України. Розв'язанням цієї проблеми є пошук у цьому напрямі, що дозволить поглибити знання про характер і зміст національно-культурних процесів, які відбувались внаслідок швидкого зростання соціально-економічного і культурного розвитку на початку ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що значна кількість використаних джерел і літератури характеризує розвиток окремих етнічних меншин, а ось комплексні дослідження впливу етнічних груп на розвиток освіти і культури на території Північного Приазов'я натеper відсутні. Неабияким інтересом для дослідника є праці Н. Бацак, які присвячені вивченню грецької спільноти Надазов'я із використанням архівних матеріалів; М. Араджіоні, яка висвітлює етнічну історію і культуру греків Криму і Приазов'я; М. Курінної, у працях якої розглянуто традиційна культура та побут чехів Північного Приазов'я; С. Пачева, який звертається до культурної спадщини болгар Приазов'я, та Я. Конєвої, яка розглядає історичну долю та народну творчість болгарської діаспори в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є відтворення повноцінної картини розвитку шляхів соціалізації і виховання учнівської молоді у християнських конфесіях народів Північного Приазов'я наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Досягнення цієї мети зумовило постановку таких задач дослідження: охарактеризувати вплив багатонаціональної забарвленості краю на соціалізацію учнівської молоді на досліджуваній території; виявити типи навчальних закладів, що вплинули на систему виховання учнівської молоді; розглянути систему навчання і предмети, які викладались у зазначений період; проаналізувати умови, що сприяли розвитку та заснуванню нових навчальних закладів у регіоні.

Виклад основного матеріалу. З метою реалізації визначених вище мети та завдань дослідження доцільним буде використання таких методів дослідження: хронологічний – для аналізу зростання і розвитку рівня національної освіти в історичному аспекті; конкретно-пошуковий – для пошуку й аналізу друкованих матеріалів і електронних ресурсів, педагогічної та історичної літератури, матеріалів сучасних досліджень; ретроспективно-історичний – для аналізу культурно-освітніх практик народів Північного Приазов'я; інтерпретація й узагальнення опрацьованих матеріалів для формування висновків.

На території Північного Приазов'я співіснувало декілька національних меншин: українці, росіяни, греки, німці, поляки, болгары, чехи, євреї та інші. Наслідок розселення цих народів, безумовно, вплинув на становлення соціальної, культурної, економічної, політичної та релігійно-духовної картини краю. Регіональною особливістю Північного Приазов'я порівняно з іншими складовими частинами імперії було широке

представництво закритих релігійних поселень (меноніти, молокани, духобори, іудеї тощо), створенню яких сприяв уряд посеред православної більшості. Вони були й на Півдні України, але головним чином розташовувались саме у Північному Приазов'ї. Зазвичай саме приналежність до певної конфесії визначала обсяг привілеїв, прав, свобод і обмежень, якими могли користуватись громадяни.

Вивчення використаних джерел і літератури дозволило проаналізувати умови виховання учнівської молоді у процесі соціалізації представників релігійних меншин у Північному Приазов'ї у динаміці у цілій низці аспектів. Насамперед, йдеться про культурно-історичний аспект, а саме про унікальність формування Північного Приазов'я як специфічного поліконфесійного краю під впливом багатьох факторів, які безпосередньо впливали на його історичне становлення. До решти аспектів всебічного вивчення формування та соціальних чинників, які вплинули на формування соціалізації народів у регіоні, варто віднести: державно-церковний (контролювання на державному рівні представників релігійних меншин), етнічний (міжконфесійні відносини формуються у тісній зв'язці з етнокультурною специфікою регіону), повсякденний (міжконфесійні відносини завжди виступають невід'ємною частиною повсякденності) [6, с. 6].

Поряд з іншими народами, що населяли до цього часу Північне Приазов'я, до 1856 року тут з'явилися болгары. Вони були так само, як і греки, переважно православними християнами, хоча серед них зустрічались представники різних конфесій.

Як правило, окремі етнічні групи, які потрапляли в іноетнічне оточення, зазнавали на собі дію природної асиміляції. Це супроводжується поступовою втратою елементів національної культури, звуженням сфери вжитку рідної мови до повного її витіснення мовою більшості і нарешті втратою національної самосвідомості. Серед факторів, які можуть сприяти асиміляції, варто назвати дисперсне розселення, змішані шлюби, відсутність національної освіти, брак умов для розвитку національної культури на належному рівні.

Болгарське населення краю сповідувало православ'я, що породжує другий елемент музичної культури етносу – духовну музику. На розвиток духовної культури болгар регіону протягом досліджуваного періоду вплинули особливості їх розселення, збереження своєрідності культурного середовища, архаїчних елементів у народній творчості, діалекту [4, с. 126–128].

Болгари багато уваги приділяли освіті дітей, особливо хлопчиків, що зазначено у документах Бердянської земської управи [8].

Варто відзначити появу чехів на території Північного Приазов'я у 1869 р. Раніше, у 1864 р., у Криму (Перекопському повіті) ними були засновані чотири колонії, проте, оскільки земля виявилася непридатною для землеробства, частина чеських емігрантів отримала дозвіл на нове місце переселення. Таким чином у Мелітопольському повіті Таврійської губернії з'явилася чеська колонія Чехоград (суч. назва – Новгородківка), яка увійшла до складу німецької Ейгенфельдської колоніальної волості [7, с. 1].

Нові умови мешкання чехів у Північному Приазов'ї – географічні, соціально-економічні, близькість українського, російського, болгарського, німецького оточення привели до формування в сфері духовної та матеріальної культури переселенців локальних особливостей. Набув своєрідності традиційний побут, зазнала міжетнічної інтеграції обрядова культура, зокрема родинні й календарні звичаї та обряди.

Територію Північного Приазов'я заселяло православне населення, протестанти, меноніти, невелика кількість католиків та мусульман. Серед православного населення краю яскраво виділялась компактна грецька громада, яка тривалий час користувалась особливим статусом. Окрім повсякденної, ситуативної взаємодії варто виділити спрямовані впливи світської та церковної влади всіх рівнів.

На території Маріупольського грецького округу оселилися дві групи греків – греки-румеї і греки-уруми. І румеї, і уруми сповідали православ'я.

Показово, що, незважаючи на спільність румеїв і урумів як частин одного народу кримських, а згодом приазовських греків, між ними існувала певна дистанція. Так, уруми вважали за краще не селитися в румейських селах, румеї – в урумських. Можливо, справа тут не тільки в мовних відмінностях. Деякі дослідники стверджують, що уруми за своїм походженням є не стільки нащадками грецького населення Криму, скільки нащадками інших кримських християнських громад – готів і аланів, які просто втратили свої національні мови і прийняли тюркські прислівники, але зберегли православне віросповідання [1].

Розселення поляків на Півдні України почалося з XVI – XVII ст. Новий етап розселення поляків в Україні спостерігається з 60-х років XIX ст. Скасування кріпосного права і стрімкий розвиток капіталізму в Російській імперії спричинили приплив капіталу і робочої сили з Польщі в райони Середнього Придніпров'я

і Приазов'я. Таким чином, це відіграло значну роль в індустріалізації цих регіонів України. Стан польської католицької громади і римо-католицької церкви протягом XIX – на початку XX століть було зумовлено особливостями реалізації етнонаціональної політики царським урядом Російської імперії, яка, насамперед, мала антипольське та антикатолицьке забарвлення [3, с. 164].

До 70-х років XIX ст. національна церква відіграла важливу роль у духовному житті багатонаціональних та різних релігійних спільнот Північного Приазов'я.

Грецька громада в цей період сприяла дуже активному формуванню традиційних закладів освіти, а також надавала матеріальну допомогу для забезпечення умов діяльності школи і вчителя. Це формувало соціально-педагогічні умови соціалізації багатонаціонального населення Північного Приазов'я. Але обмежені можливості цих громад дещо стримували якісний розвиток національної освіти, особливо в системі приватних закладів.

Багатонаціональні меншини мали зосередитися в нових умовах на забезпеченні високої якості освіти та добропорядного виховання.

Соціально-економічна модернізація регіону на початку XX ст. стала новим викликом соціально-культурній ініціативі, що призвело до суттєвих змін у шкільництві, застарілих формах освіти.

У нових соціально-економічних умовах культурно-освітній потенціал північноприазовської грецької громади реалізувався у створенні протягом другої половини XIX ст. у грецьких поселеннях розгалуженої мережі початкових (земських, приватних, зразкових Міністерства народної освіти, церковного відомства), а також середніх навчальних закладів.

Однак створена греками шкільна мережа була позбавлена національного змісту. В усіх наявних навчальних закладах (крім духовного училища і чоловічої гімназії, де вивчалася давньогрецька) викладання грецької мови на середину 70-х рр. поступово припинилося, освіта остаточно стала російськомовною.

Найбільшими труднощами серед багатонаціонального населення було вивчення нерідної їм російської мови. Викладання всіх дисциплін велося російською мовою. Але незважаючи на ці обставини, російська мова не одразу стала природною частиною особистого і суспільного життя різнонаціональної учнівської молоді. Такі обставини вимагали залучення викладачів рідної мови різних національностей, які змогли б допомогти учням у вивченні нерідної їм мови.

Поширення російськомовної грамотності серед багатонаціонального населення Північного Приазов'я відображає нав'язування їм освіти з державною мовою. Проте, незважаючи на досить велику кількість початкових навчальних закладів і високий відсоток учнівської молоді, поширення навіть елементарної грамотності серед народів Північного Приазов'я на кінець XIX ст. все ж таки не було достатнім [2, с. 117].

Внаслідок поширення російськомовного шкільництва та через відсутність необхідної матеріальної бази і кадрового забезпечення національної освіти в культурі грецької громади Маріупольщини з кінця XIX ст. прискорилися інтеграційні та асиміляційні процеси.

Результати дослідження. У процесі дослідження шляхів соціалізації і виховання учнівської молоді у християнських конфесіях народів Північного Приазов'я виявлено типи навчальних закладів, система викладання та система становлення учнівських закладів, умови виховання учнівської молоді. Розглянуто вплив просвітительських товариств на соціалізацію учнівської молоді і культурно-освітній розвиток в освітніх закладах регіону.

Висновки з цього дослідження. Індустріалізація, що охопила наприкінці XIX – на початку XX ст. регіон, посилила інтеграційні процеси в середовищі етнічних груп Північного Приазов'я. Технічний прогрес та піднесення економіки, залучаючи національну спільноту до системи міжетнічних економічних взаємин, зміцнювали їх зв'язок з українським та російським народами. На початку XX ст. відбувалося значне піднесення шкільної освіти, що розвивалася в двох напрямках – професіоналізації та інтеграції всіх ступенів освіти, поступового перетворення початкового і середнього шкільництва на єдину просвітницьку мережу, що було зумовлене змінами в економічному житті багатонаціональної громади: стрімким ростом галузей промисловості, транспорту та підприємництва в сільському господарстві.

Освітня діяльність багатонаціональних громад була дуже високою, що позначалося на високому відсотку залучення дітей до початкової школи. Це своєю чергою призводило до розширення штату вчителів уже наявних навчальних закладів, а також вимагало відкриття нових початкових училищ.

Шкільництво за нових умов ставало важливим фактором у різних формах виробничої діяльності в регіоні, зміцнення економічних позицій, збереження високого рівня культури та освіченості [5, с. 252].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. при початкових навчальних закладах у селах Маріупольського повіту почали створюватися особливі ремісничі класи і відділення, що надавали професійну підготовку з різноманітних спеціальностей.

У прагненні підвищити свій культурно-освітній рівень грецькі громади Маріупольщини наприкінці розглядуваного періоду підійшли до створення в системі освітніх закладів загальнодоступної школи середньої ланки.

Громадські товариства і мережа бібліотечних закладів були спрямовані на підвищення культурно-освітнього рівня. Народні бібліотеки відігравали значну роль у поширенні загальної культури серед багатонаціонального населення Північного Приазов'я. Завдяки діяльності бібліотек населення отримувало такі необхідні знання у повсякденній діяльності, сільсько-господарському побуті, а також медично-гігієнічні, природознавчі та педагогічні знання. Бібліотеки сприяли підвищеному авторитету державних і земських шкіл та російськомовної освіти в очах селянства.

Уже перші роки XX ст. суттєво виділяються культурно-освітньою активністю, що характеризується вагомими досягненнями у вирішенні проблем загальної початкової освіти і зародженням загальнодоступної середньої школи.

Таким чином, незважаючи на розгортання вкрай складних політичних, соціальних та етнокультурних процесів, діяльність була спрямована на відкриття національних навчальних закладів та популяризацію ідей національно-культурного відновлення засобами мистецтва.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні й відновленні історичної картини території Північного Приазов'я, а також в аналізі впливу багатонаціонального населення на розвиток освіти і культури в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.). Симферополь, 1999. 132 с.
2. Бацак Н.І. Грецька спільнота Надазов'я: етнокультурні процеси (остання чверть XVIII – початок XX століття). / Відповід. ред. член-кор. НАН України, д-р істор. наук О.П. Реєнт. К., 2010. 270 с.
3. Ганзуленко В. Польська католицька громада Півдня України в другій половині XIX – на початку XX століть. Поляки на півдні України: історія та сьогодення: У 2 т. – Т.1. Жешов; Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. 328 с. (Серія «Україна: історія і сучасність». Вип. 4).

4. Конєва Я.П. Исторична доля та народна творчість болгарської діаспори в Україні / Я.П. Конєва, Н.С. Шу-мада. Під одним небом: Фольклор етносів України. К., 1996. С.26–44.

5. Красюкова М.М. Розвиток шкільництва на початку ХХ століття в культурно-освітніх практиках народів Північного Приазов'я. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: «Педагогіка» 1 (18) 2017. Мелітополь, 2017. 296 с.

6. Красюкова М.М. Умови виховання учнівської молоді у християнських конфесіях народів Північного Приазов'я. Матеріали за ХІІІ Міжнародна научна практична конференція, «Ключові въпроси в съвре-

менната наука – 2017», Volume 6: Педагогически науки. София. «Бял ГРАД-БГ» 100 с.

7. Курінна М.А. Традиційна культура та побут чехів Північного Приазов'я останньої чверті ХІХ ст. – ХХ ст. (на матеріалах с. Новгородківка Мелітопольського району Запорізької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.05 «Етнологія». Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології. К., 2009. 20 с.

8. Пачев С.І. Приазовські болгари: проблема збереження культурної спадщини. Зб. наук. праць V Всеукр. наук.-практ. конф. (2–3 жовтня 2003 р., Запоріжжя). Запоріжжя, 2003. 71 с.

УДК 373.5.091.64:94

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІЛЮСТРАЦІЙ У ЗМІСТІ СУЧАСНОГО ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА ІСТОРІЇ

Могорита В.М., аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто особливості ілюстрування шкільного підручника історії. Визначені функції ілюстративного матеріалу підручника, проаналізовано основні підходи до класифікації ілюстративного матеріалу навчальної книги. На конкретних прикладах показано тенденції до підбору візуального матеріалу авторами підручників. Визначено основні аспекти, які потребують особливої уваги в художньому оформленні навчальних видань у реалізації сучасних освітніх стандартів.

Ключові слова: *підручник історії, ілюстративний матеріал, дидактична функція, історична компетентність, структура підручника.*

В статье рассмотрены особенности иллюстрирования школьного учебника истории. Определены функции иллюстративного материала учебника, проанализированы основные подходы к классификации иллюстративного материала учебной книги. На конкретных примерах показано тенденции подбора визуального материала авторами учебников. Определены основные аспекты, которые требуют особого внимания в художественном оформлении учебных изданий в реализации современных образовательных стандартов.

Ключевые слова: *учебник истории, иллюстративный материал, дидактическая функция, историческая компетентность, структура учебника.*

Mohoryta V.M. THE ROLE AND THE PLACE OF ILLUSTRATIONS IN THE CONTENT OF THE SCHOOL TEXTBOOK OF HISTORY

The article describes the features of illustrating a school history textbook. The functions of the illustrative material of the textbook are defined, the main approaches to the classification of the illustrative material of the curriculum are analyzed. Specific examples show trends in the selection of visual material by textbook authors. The main aspects that require special attention are identified in the artistic design of educational publications in the implementation of modern educational standards.

Key words: *history textbook, illustrative material, didactic function, historical competence, textbook structure.*

Постановка проблеми. Модерний етап розвитку освіти в Україні супроводжується пошуком моделі підручника, який не може залишатися просто ілюстрованою книгою. Сучасний підручник так чи інакше змушений конкурувати з іншими засобами навчання, втративши роль домінанти, водночас виконуючи всі дидактичні очікування, які покладені на нього, та має відповідати

запитам відповідної вікової аудиторії. Коли йдеться про якість художнього оформлення навчального видання, то, як правило, все зводиться до констатації висновку про належне чи недостатнє його оформлення. Тому в структурі сучасного підручника ілюстрації не можуть бути самоціллю, а мають розкривати собою важливу та невід'ємну частину його змісту.